

QASHQADARYO VILOYATI MAVZUSINI O‘QITISHDA JOY NOMLARIDAN FOYDALANISH METODIKASI

Toshmurodova Saodat Eshtemir qizi

Chirchiq shahar 25-maktab

toshmurodovasoadat@gmail.com

***Annotatsiya:** Ushbu maqolada Qashqadaryo viloyati miqiyosida viloyat toponimlari va ulardan maktab geografiya darklarida foydalanish bo‘yicha muammolarni o‘rganish, zamonaviy metodikalar ishlash, joy nomlarini kelib chiqishi tarixini yoritilgan.*

***Kalit so‘zlar:** tilshunoslik, geografik ob‘ektlar, geografik xarita, geografik terminlar, lug‘aviy ma‘no, krassvord, skanvord, chaynvord, filvordlar.*

THE METHODOLOGY OF USING PLACE NAMES IN TEACHING THE SUBJECT OF KASHKADARYA REGION

***Abstract:** This article covers the history of toponyms of the district at the scale of Shaykhontohur district and the history of the origin of toponyms and their use in school geography lessons.*

***Key words:** linguistics, geographical objects, geographical map, geographical terms, dictionary meaning, crossword, scanword, chainword, filewords.*

Geografik nomlar geografiyaning asosiy tarkibiy qismi hisoblanadi. Ulardan geografiyada beriladigan ma‘lumotlarni hududiy bog‘lashda foydalaniladi. Geografiyada biror hodisa yoki voqeani tushuntirmoqchi bo‘linsa, albatta joy nomi bilan bog‘lanadi. Geografik qonuniyatlarni geografik obyekt nomisiz tushuntirib bo‘lmaydi. Umuman, geografiyada joy yoki geografik obyekt nomi bog‘lanmasdan bilim berish mumkin emas. Ikki joy tabiatini qiyoslash uchun ham joylar nomini bilish kerak. Umuman o‘quvchilarning xaritaning bilishi, joy nomlarini qanchalik darajada bilishi bilan belgilanadi. Biroq geografik nomlar, ayniqsa chet el geografik nomlari bolalarga tushunarsiz, ularni eslab qolish u yoqda tursin hatto talaffuz qilish ham juda qiyin. Bunday nomlarni o‘quvchilar eslab qolishlari uchun ularning ma‘nosini tushuntirib berish juda muhimdir. Chunki tushunarsiz so‘zlarni eslab qolishdan ko‘ra tushunarli so‘zni, hatto so‘z birikmasini eslab qolish osonroqdir.

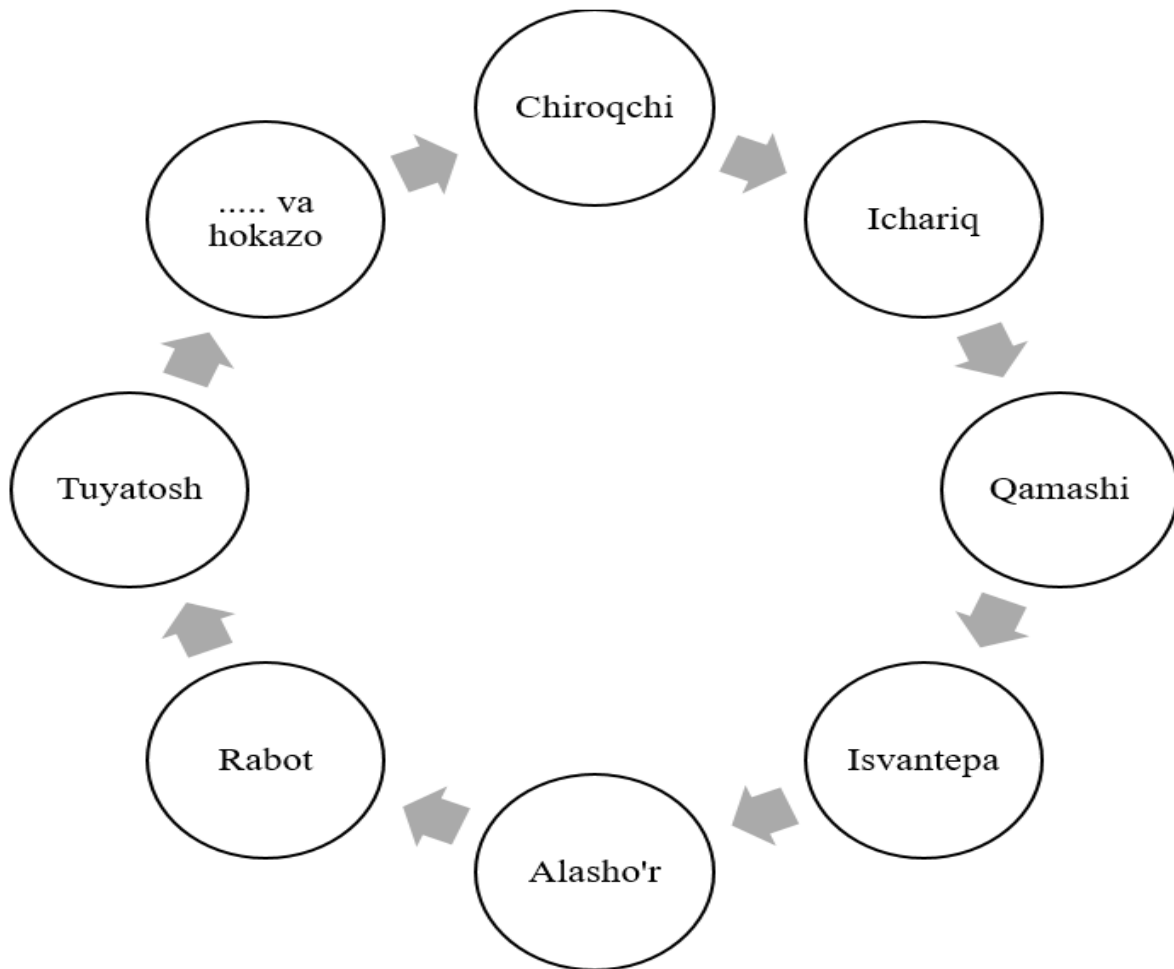
Geografik nomlarni o‘rganish, o‘qitishda predmetlararo aloqalarda ham qo‘l keladi. Geografiya o‘qitishda ona tili, chet el toponimlarini o‘rganishda chet tillari bilan bog‘lanish yaxshi natija beradi. Ayrim geografik nomlarning joylashishi va

ma’nosi tarixiy voqealar bilan bog’langan. Bu esa geografiyaning tarix fani bilan aloqasini mustahkamlashga imkon beradi. Geografik nomlarning ma’nosini yaxshi bilish chet tillarini o’rganishga ham yordam beradi.

Geografik nomlarni chuqur tushunishga mahalliy geografik terminlarni (atamalarni) o’rganish yordam beradi. Mahalliy geografik terminlarni tushunish o’quvchilarga atrof muhitni ongli bilib olishga yordam beradi. Bu esa o’z o’lkasiga, vatanga muhabbatni tarbiyalaydi. Mahalliy geografik terminlarni o’quvchilar ongiga ko’proq sindirish uchun geografiya darslarida ko’proq faol va interfaol metodlardan foydalanish maqsadga muvofiqdir.

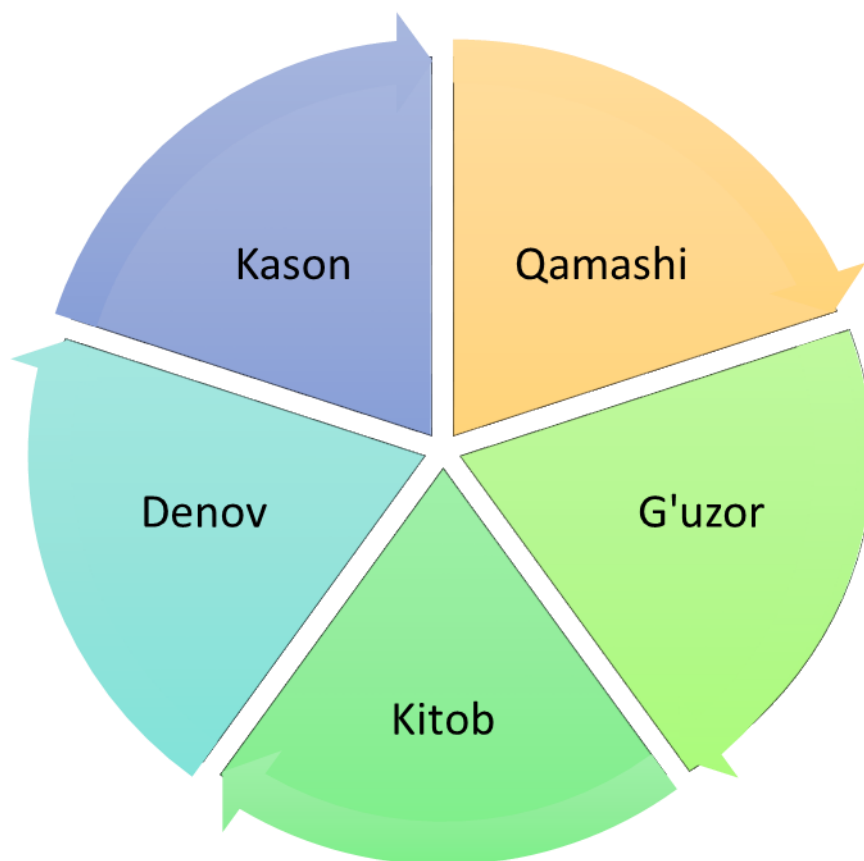
Darslarda geografik savol-javoblardan tashqari geografik joy nomlarini o’rganish uchun “Atamalar zanjiri” o’yini, “Ortiqchasini toping”, “Klastr” metodlardan hamda krassvord, skanvord, chaynvord, filvord tuzish kabi usullardan foydalanishlari mumkin.

“**Atamalar zanjiri**” o’yini muayyan sinfga yoki ma’lum bir hududdagi (davlat, viloyat, tuman) joy nomlariga bag’ishlangan bo’lishi mumkin. Bu o’yinni o’tkazish tartibi quyidagicha: birinchi partada o’tirgan o’quvchi bir joy nomini aytadi, ikkinchi o’quvchi birinchi o’quvchi aytgan joy nomining oxirgi harfidan boshlanadigan joy nomini aytadi, so’ngra uchinchi o’quvchi ... va hokazo shu tartibda davom etadi (1-rasm).

1-rasm. Qashqadaryo viloyati joy nomlari misolida “Atamalar zanjiri” o’yini

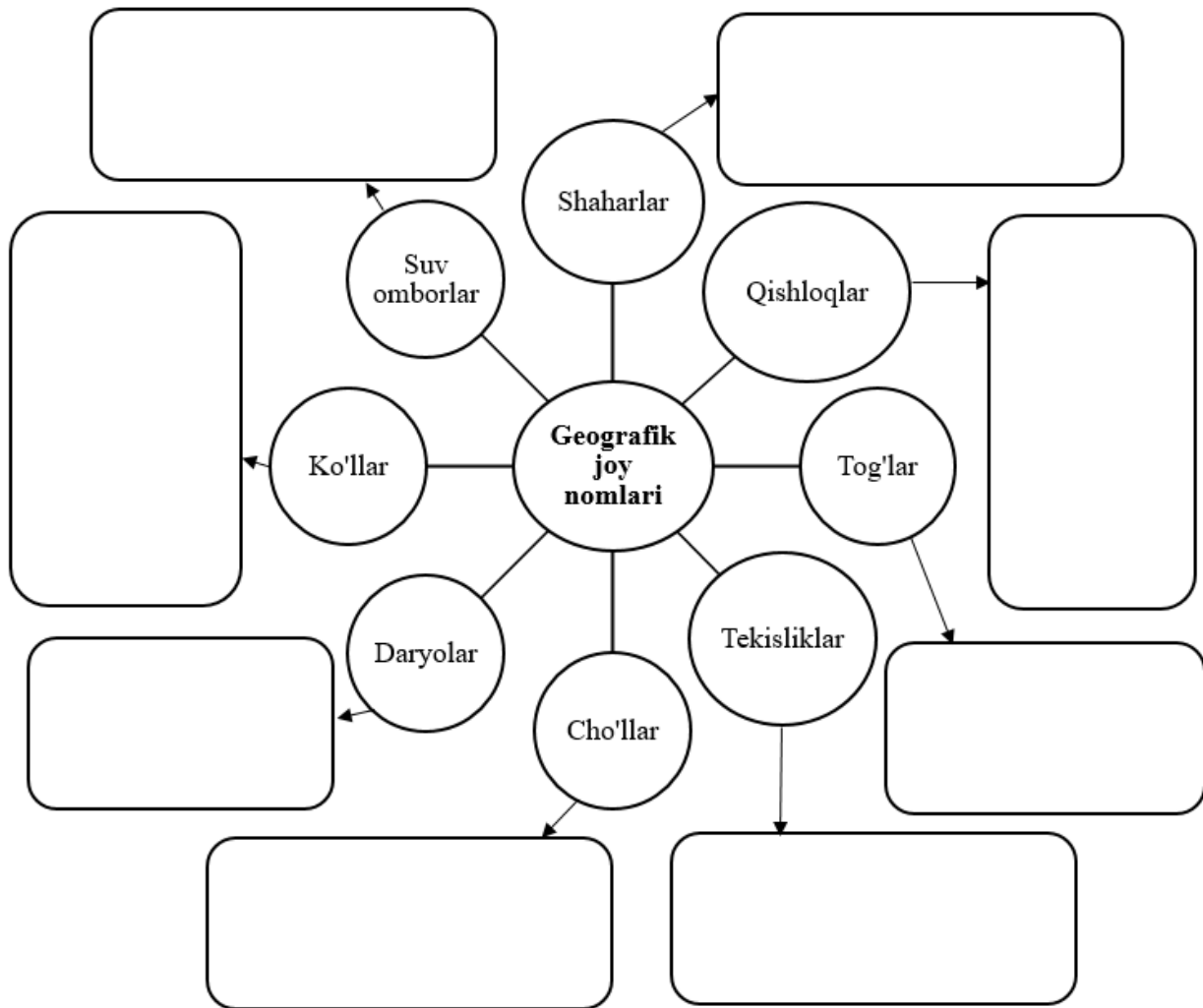
“Ortiqchasini toping” metodida o‘quvchilar mavzu mohiyatini yorituvchi joy nomlari o‘rtasidagi mantiqiy bog‘liqlikni ko‘rsatish va shaxsiy yondashuvlarini asoslash orqali mustaqil fikrlash, tengdoshlarining fikrlari bilan shaxsiy mulohazalarini o‘zaro taqqoslash va mantiqiy tafakkur yuritish ko‘nikmalariga ega bo‘lishadi. Buning uchun topshiriq tuzilayotganda, ya’ni mavzu mohiyatini ochib berishga xizmat qiluvchi joy nomlari tizimini shakllantirayotganda shu masalaga e’tibor berish kerakki, ular orasidagi bog‘liqlik umumiy bo‘lishi, lekin qaysidir biri bu umumiylikka tegishli bo‘lmasligi lozim. Shundagina o‘quvchilar o‘z harakatlari mohiyatini sharhlashga hamda ular o‘rtasidagi mantiqiy bog‘likni asoslashga va bu aloqadorlikni analiz va sintez qilishga imkon tug‘iladi (2-rasm).

2-rasm. Qashqadaryo viloyati joy nomlari misolida “Ortiqchasini toping” metodi.

Klaster metodi o‘quvchilarga ixtiyoriy muammo va savollar xususida erkin, ochiq o‘ylash va shaxsiy fikrlarni bemalol bayon etish uchun sharoit yaratishga imkon beradi. Ya’ni Qashqadaryo viloyatida mavjud bo‘lgan joy nomlaridan ixtiyoriy ravishda yozish mumkin, bu yerda ma’lum cheklov va miqdor yo‘qligi sababli o‘quvchilar o‘zlari bilim va malakasiga tayangan holda istagancha joy nomlarni yozishlari mumkin. Undan foydalanish o‘quvchining ilmiy tafakkurining ishlash tamoyili bilan bog‘liq ravishda amalga oshadi. Ushbu metod muayyan

mavzuning o‘quvchilar tomonidan chuqur hamda puxta o‘zlashtirilguniga qadar fikrlash faoliyatining bir maromda bo‘lishini ta‘minlashga xizmat qiladi. Ya‘ni nazariyadan olgan bilimlariga tayangan holda shahar va qishloqlar, tog‘lar va tekisliklar, cho‘l va chalacho‘llar, daryo va ko‘llar nomlarini bir-biridan ajratib, ularga oid geografik obyektlarni joylashtirish jarayonida mantiqiy fikrlash hamda mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmalari rivojlanadi (3-rasm).

3-rasm. Qashqadaryo viloyati joy nomlari misolida “Klastr” metodi.

Odatda uyga vazifa sifatida berilgan topshiriqlar yozuvsiz xaritani bo‘yash yoki savollarga javob yozishdan iborat bo‘ladi. Bunda o‘quvchini mantiqiy o‘ylashga, tafakkur qilishga, xulosa va qarorlar qabul qilishga ko‘maklashuvchi ko‘nikmalar deyarli shakllanmaydi. Demak, uyga topshiriqlar berish jarayonida krassvord, skanvord, chaynvord, filvord tuzish usulidan foydalanilsa o‘quvchilar o‘z bilimlarini rivojlantirish bilan birga ma‘lumotlarni mustaqil ravishda tahlil qilish orqali o‘zlashtirishga, ijodiy mulohaza yuritishga, shaxsiy xulosalar asosida erkin fikr yuritishga o‘rgatiladi, shuningdek axborotlarni qaysi bo‘limga tegishli ekanligini aniqlash hamda ulardan savollar tuzib krossvordda ifodalash jarayonida mantiqiy

fikrlash va shaxsiy qobiliyatlari rivojlanadi. O‘quvchilar tomonidan tayyorlangan krassvord, skanvord, chaynvord, filvordlar maktab yoki sinf devoriy gazetalarida e‘lon qilinishi yoki sinf maktab ko‘rgazmalarida namoyish qilish ham mumkin. Bu esa o‘quvchilarning geografiyani, joy nomlarini o‘rganishga bo‘lgan xavaslarini va qiziqishlarini oshiradi.

Umuman olganda, maktab geografiya darslarida va darsdan tashqari mashg‘ulotlarda joy nomlarini o‘rganishning turli usullaridan foydalanish mumkin. Yuqoridagi usullardan tashqari, geografik joy nomlariga bag‘ishlab maxsus geografik kechalar, viktorinalar va tadbirlar uyushtirish mumkin. Bundan asosiy maqsad, geografiya fanini puxta o‘zlashtirish va joy nomlariga hamda fanga bo‘lgan qiziqishini yanada orttirishdir.

Bundan tashqari, geografik nomlarga bag‘ishlab maxsus geografik kechalar, viktorinalar uyushtirish mumkin. Krossvordlar, rebuslar tayyorlab maktab yoki sinf devoriy gazetalarida e‘lon qilinishi ham mumkin. Umuman olganda, maktab geografiya darslarida va darsdan tashqari joy nomlarini o‘rganishning turli usullaridan foydalanish mumkin.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Миракмалов М.Т. Халқ табиий географик терминлари. Монография. –Т.: “Фан ва технология”, 2009.
2. Нафасов Т. Ўзбекистон топонимларининг изоҳли луғати. -Т.: “Ўқитувчи”, 1988.
3. Нафасов Т. Қашқадарё қишлоқномаси. –Т.: “Муҳаррир”, 2009. –Б.269
4. Нафасов Т. Ўзбек номномаси. –Қарши, “Насаф”, 1993. 154-б.